

سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

بتول کیخا (نویسندهٔ مسئول)

دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)
مربی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه زابل
b.keykha@alzahra.ac.ir

حسن کیانی خوزستانی

دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)
hkiani2000@alzahra.ac.ir

امیر غائبی

دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)
ghaebi@alzahra.ac.ir
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۲۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۳/۱۲

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش، واکاوی جایگاه مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و تطبیق نتایج حاصل، با سند سواد اطلاعاتی ایفلا است.

روش: پژوهش بر پایهٔ تحلیل‌های نظری نگاشته شده و از نظر رویکرد، در زمرهٔ مطالعات کیفی جای دارد. جامعهٔ پژوهش هشت فقره از اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و همچنین سند رهنمود توسعهٔ سواد اطلاعاتی ایفلا است که با ابزار سیاه‌واری و با روش تحلیل محتوای کیفی با استفاده از نرم‌افزار این‌ویوو (NVivo)، با تکیه بر تکنیک گال (Gal) انجام شده است.

یافته‌ها: در مجموع ۴۴ مضمون مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی شناسایی شد که در پنج مقولهٔ اصلی: آموزش، پژوهش، سواد رسانه‌ای، کارآفرینی و یادگیری مادام‌العمر دسته‌بندی شدند. مضامین مرتبط با آموزش سواد اطلاعاتی بیشترین توجه را در اسناد داشتند و سند برنامه پنج‌سالهٔ راهبردی، حائز بیشترین مضامین مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی ایفلا بود. علی‌رغم اهمیت سواد اطلاعاتی برای مخاطبان کتابخانه‌های عمومی، به نقش سازندهٔ این مهارت‌ها آن‌گونه که باید، در اسناد بالادستی و همچنین در برنامه‌های توانمندسازی جامعه مخاطب، توجه نشده است.

اصالت/ارزش: نتایج حاصل از این واکاوی بستری برای توجه جدی و گنجانده شدن صریح‌تر مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی است تا از این رهگذر برنامه‌های مستمر آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی برای جامعه مخاطب کتابخانه‌های عمومی کشور تدوین و اجرا شود.

کلیدواژه‌ها: سواد اطلاعاتی، کتابخانه‌های عمومی، اسناد بالادستی، سند رهنمود توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.

مقدمه

حرکت هدفمند در میان حجم انبوه اطلاعات موجود و دستیابی به اطلاعات مؤثر، یکی از ضرورت‌های مهم و اجتناب‌ناپذیر هزاره سوم قلمداد می‌شود. در این میان، تسلط به مهارت‌های سواد اطلاعاتی ضرورتی است که اهمیت آن با گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، بیش از پیش احساس می‌شود. مسلط شدن به این فعالیت هدفمند، بدون در نظر داشتن نقش کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان یکی از مجاری مهم ارائه و بازنمایی دانش و اطلاعات (دلبری، موسوی و قاسمی، ۱۳۹۳) امکان‌پذیر نیست.

مرور سوابق پژوهش‌ها نشان‌دهنده این است که اجرای برنامه جامع آموزش سواد اطلاعاتی در سطح جهانی و به‌صورت جدی در بسیاری از کتابخانه‌های عمومی کشورهای توسعه‌یافته، آغاز شده و در حال انجام است (أبرین و راسل^۱، ۲۰۱۲؛ پن‌جوآن^۲، ۲۰۱۰؛ ایو، گروت و اشمیت^۳؛ لای^۴، ۲۰۰۷؛ لای^۴، ۲۰۱۱؛ ییلماز و سویلو^۵، ۲۰۱۴). این درحالی است که علی‌رغم اینکه بیش از یک ربع قرن از آغاز بحث سواد اطلاعاتی و اهمیت آن در کشور ما می‌گذرد؛ هنوز تبیین، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های سواد اطلاعاتی در بافت کتابخانه‌های عمومی در عمل از جایگاه مناسبی برخوردار نیست و شواهد بیانگر وجود خلاءهای متعدد و وضعیت نامطلوب سواد اطلاعاتی کاربران و اعضاء کتابخانه‌های مذکور (علیزاده، ۱۳۹۲؛ درزی‌خلردی و درزی‌خلردی، ۱۳۹۱ به نقل از: فرخازی، ۱۳۹۴) و کافی نبودن آموزش‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی ایران (زارع و همکاران، ۱۳۹۲؛ تاجداران، کربلا آقایی کامران و عاملی، ۱۳۹۲) است.

مطالعات نشان می‌دهد یکی از دلایل توسعه نیافتن سواد اطلاعاتی در بیشتر جوامع، مسئله عدم توسعه سیاست‌گذاری‌های ملی، به دلیل نبود تفکر مشترک میان ذی‌نفعان و تصمیم‌گیران قانونی است (أبرین و راسل، ۲۰۱۲؛ پن‌جوآن، ۲۰۱۰). بررسی تجربیات جوامع دیگر نشان می‌دهد که یکی از راهکارهای مؤثر در ارتقاء مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی، تصویب برنامه‌های ملی سواد اطلاعاتی در قالب مصوبات قانونی است (دماسون، پارتیج و بوروس^۶، ۲۰۱۷؛ دلاوگا^۷، ۲۰۱۴).

1. O'Brien & Russell
5. Yilmaz & Soyulu

2. Ponjuan
6. Demasson, Partridge & Bruce

3. Eve, Groot & Schmidt
7. De la Vega

4. Lai

از آنجا که در ساختار نظام مدیریتی و تصمیم‌گیری کشور ما نیز همانند بسیاری از جوامع، اجرای برنامه‌های کلان در صورت گنجانده شدن در اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های مربوطه می‌تواند پشتوانه قانونی و ضمانت اجرائی لازم را کسب نمایند، به نظر می‌رسد یکی از دلایل بروز وضعیت نامطلوب سواد اطلاعاتی کاربران کتابخانه‌های عمومی، توجه نشدن به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و فقدان ضمانت اجرایی کافی در آیین‌نامه‌ها و اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، به‌عنوان متولی اصلی کتابخانه‌های عمومی در ایران است. رصد پژوهش‌های مرتبط نشان می‌دهد که اگرچه تاکنون مطالعاتی با هدف ضرورت‌بخشی به جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی بافت‌های آموزش محور کشور همچون مدارس و آموزش عالی، صورت گرفته است (قاسمی، ۱۳۸۵؛ باب‌الحوایجی و عینی، ۱۳۸۷؛ جهانی و محمداسماعیل^۱، ۲۰۰۹) اما این موضوع تاکنون در اسناد بالادستی مرتبط با بافت کتابخانه‌های عمومی کشور، که یکی از مراکز مهم آموزش مادام‌العمر در جامعه قلمداد می‌شود (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹) مورد توجه واقع نشده و جای خالی توجه به این مهم، مشهود است.

با در نظر داشتن خلاءهای فوق، پژوهش حاضر در پی آن است که جایگاه مهارت‌های سواد اطلاعاتی را به‌عنوان یکی از الزامات بدیهی جامعه اطلاعاتی امروز، در اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور مورد مطالعه قرار دهد. با این اعتقاد که تأکید و توجه به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی بستری خواهد بود بر تحقق یکی از ارزش‌ها و اهداف مهم و مورد تأکید این کتابخانه‌ها که همانا مشارکت در سوادآموزی و آموزش مادام‌العمر و تسهیل در چرخه دانش است (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹). به نظر می‌رسد که با تبیین روشن جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، به‌عنوان متولی اصلی کتابخانه‌های عمومی کشور (قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۳) در مرحله نخست، و سپس با ارائه برنامه‌های مدون آموزشی، بتوان در جهت بهبود خلاء ناشی از فقدان برنامه‌ریزی‌های منسجم و اجرای مستمر آموزش‌های سواد اطلاعاتی در بافت کتابخانه‌های عمومی و در نهایت در جهت ارتقاء مهارت‌های سواد اطلاعاتی جامعه مخاطب، گام‌های مؤثری برداشت.

مرور پژوهش‌ها در حوزه سواد اطلاعاتی در کشور نشان می‌دهد که اگرچه تاکنون پژوهش‌های مختلفی در این حوزه به انجام رسیده اما محور توجه بیشتر این آثار، معطوف به مفاهیم و تعاریف سواد اطلاعاتی و یا موضوعات مرتبط با سواد اطلاعاتی در آموزش عالی و غالباً در بافت کتابخانه‌های دانشگاهی (سالاری و حسن آبادی، ۱۳۸۳؛ فتاحی، ۱۳۸۳؛ موسوی چلک، ۱۳۸۳؛ قاسمی، ۱۳۸۵؛ نظری، ۱۳۸۵؛ حیدری همت آبادی، موسی‌پور و حری، ۱۳۸۶ و غیره)؛ و یا در میان جامعه دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها (مقدس‌زاده، ۱۳۸۵؛ مفیدی، ۱۳۸۸؛ کیخا، تهمتن، محمدی، ۱۳۸۹؛ کیخا، ۱۳۹۳؛ کشاورز^۱ و همکاران، ۲۰۱۷ و غیره) و در مواردی نیز آموزش و پرورش و مدارس (پورصالحی، زندیان و فهیم‌نیا، ۱۳۹۰؛ عینی، ۱۳۹۴؛ پورصالحی و همکاران، ۱۳۹۵؛ عرب‌هاشمی، سیف‌نراقی و نادری، ۱۳۹۵؛ پورصالحی، ۱۳۹۶) بوده است. اگرچه در اواخر دهه ۸۰ به تدریج مطالعات و پژوهش‌هایی - هرچند در دامنه محدود- با موضوع سواد اطلاعاتی در بافت کتابخانه‌های عمومی، به انجام رسیده است اما همین میزان محدود نیز صرفاً در قالب بررسی وضعیت و گزارش‌های توصیفی، انجام شده و برای گردآوری داده‌ها نیز اغلب از روش‌های پیمایش و ابزار پرسشنامه استفاده شده است (تفرشی و انگورج تقوی، ۱۳۸۷؛ رئیسی، ۱۳۹۰؛ دارابی، ۱۳۹۰؛ صفوی و محبوب، ۱۳۹۱؛ علیزاده، ۱۳۹۲؛ زارع و همکاران، ۱۳۹۲؛ تاجداران، کربلا آقایی کامران، عاملی، ۱۳۹۲؛ نوروزی و درم‌نشاری، ۱۳۹۳؛ ابوالقاسم، ۱۳۹۶). در حالی که پژوهش حاضر با رویکردی متفاوت، با ابزار سیاه‌وارسی و با استفاده از روش‌های تحلیل محتوای کیفی به گردآوری داده‌ها پرداخته است. همچنین اگرچه روش تحلیل محتوا به‌طور محدود در برخی از مطالعات سواد اطلاعاتی به چشم می‌خورد، اما همین میزان اندک نیز در بافت‌های دیگری چون مدارس (به‌ویژه دبستان‌ها)، کتب درسی (طباطبایی، ۱۳۷۸؛ عینی، ۱۳۸۷؛ پورصالحی، زندیان و فهیم‌نیا، ۱۳۹۰) و غیره به انجام رسیده و لذا تاکنون پژوهشی در بافت کتابخانه‌های عمومی ایران با روش تحلیل محتوا در میان اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، انجام نشده است. همچنین در اغلب پژوهش‌های سواد اطلاعاتی، اسناداردها، مدل‌ها و یا چارچوب‌های سواد اطلاعاتی مبنای مطالعه قرار گرفته‌اند (قاسمی، ۱۳۸۵؛ عینی، ۱۳۸۷؛ عبدالمهدی و جوکار، ۱۳۹۳؛ احمدی، شریف و نوک‌کاری، ۱۳۹۵)

1. Keshavarz

در حالی که سند رهنمود توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا^۱ (۲۰۰۶) علی‌رغم جامعیت و به‌روز بودن به دلیل توجه به سواد‌های نوپدید منبعث از تحولات فناورانه، و برخورداری از قابلیت‌های مهم اجرایی و استنادی، تاکنون مورد توجه مطالعات سواد اطلاعاتی ایران قرار نگرفته است. لذا پژوهش حاضر درصدد است تا با تبیین شکاف دانشی موجود، بر اساس مدل نظری (۱۳۹۲) از سه منظر: موضوع، بافت و روش‌شناسی پژوهش و با چشم‌اندازی تحلیلی-تطبیقی، با مدنظر قرار دادن موضوع سواد اطلاعاتی منحصراً در بافت کتابخانه‌های عمومی کشور، به تحلیل محتوای اسناد بالادستی این نهاد بر پایه مدل مفهومی برگرفته از سند رهنمود توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا (۲۰۰۶) پردازد. هدف از این بررسی، شناسایی جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور است که همان‌طور که ذکر شد، با مطالعه مؤلفه‌های مرتبط با مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در اسناد مربوطه و مقوله‌بندی نتایج حاصله با استفاده از رهنمودهای توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا، به انجام رسیده است.

انتظار بر این است که نتایج پژوهش حاضر ضمن تعیین وضعیت فعلی و چالش‌های موجود سواد اطلاعاتی در اسناد (بالادستی، داخلی و پشتیبان) نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، بتواند در جهت ترسیم وضعیت مطلوب نیز مؤثر واقع شود. در ادامه پس از تبیین جایگاه و ارزش‌بخشی به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد مذکور، می‌توان انتظار داشت که متولیان کتابخانه‌های عمومی وابسته به این نهاد، بتوانند در طراحی، پیاده‌سازی و عملیاتی نمودن برنامه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به مخاطبان و به‌ویژه به اعضاء وفادار و دائمی نقش مؤثرتری داشته باشند.

پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

۱. جایگاه و میزان توجه به مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در میان اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟
۲. مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، در چه مقوله‌هایی از سند رهنمود توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا قرار می‌گیرند؟

1. IFLA

روش و جامعه پژوهش

پژوهش حاضر بر پایه تحلیل‌های نظری صورت پذیرفته و از نظر رویکرد، در زمره مطالعات کیفی جای دارد. جامعه پژوهش تعداد هشت فقره از اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور است. معیار انتخاب اسناد مذکور (اسناد بالادستی، داخلی، پشتیبان و آیین‌نامه‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی) حفظ شمول و نگاه همه‌جانبه به کلیه مستندات، قوانین و پیوست‌های این نهاد بوده است که هر یک به نوعی به طور مستقیم و یا غیرمستقیم می‌توانستند در برگیرنده مضامینی در پیوند با مفاهیم و مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی باشند. مطالعه و بررسی اسناد داخلی نهاد نشان داد که علی‌رغم وجود هم‌پوشانی نزدیک میان اسناد چشم‌انداز اداره‌های کل کتابخانه‌های عمومی استان‌ها، اسناد چشم‌انداز دو استان یزد و خراسان‌شمالی شمول و جامعیت بیشتری نسبت به سایر اسناد استانی داشتند و از این رو این دو سند نیز - به‌عنوان اسناد داخلی نهاد- در جامعه پژوهش لحاظ شدند.

جدول ۱. عناوین و مشخصات اسناد جامعه پژوهش

ردیف	عنوان سند	توضیحات
۱	سند نهضت مطالعه مفید	مصوب جلسه ۶۷۳ مورخه ۱۳۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی
۲	قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور	مصوبه جلسه مورخه ۱۳۸۲/۱۲/۱۷ مجلس شورای اسلامی در اجرای اصل ۱۲۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۳	سند سیاست‌ها و شاخص‌های سال ۱۳۹۵ (سال خواندن)	مصوبه نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
۴	طرح جامع توسعه کتابخانه‌های عمومی کشور	طرح پژوهشی مصوب نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
۵	سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴	تبیین مؤلفه‌های چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴ (۱۳۸۹)
۶	سند توسعه کتابخانه‌های عمومی (استان خراسان شمالی)	بر مبنای سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی در افق ایران ۱۴۰۴، ۱۳۹۳
۷	سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی (استان یزد)	کارفرما: اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان یزد تهیه‌کننده: شرکت تدبیر و توسعه پرنیان
۸	طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور ۱۳۹۲	به سفارش شورای فرهنگ عمومی کشور ناشر مؤسسه انتشارات کتاب سبز

علاوه بر هشت سند ذکر شده در جدول شماره ۱، سند رهنمودهای توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا (۲۰۰۶) نیز به عنوان معیار، یکی دیگر از اسناد مورد بررسی در این پژوهش بود که مدل مفهومی پژوهش بر مبنای آن شکل گرفت؛ بنابراین جامعه‌نمایی پژوهش جمعاً متشکل از نه فقره سند بوده است. شکل شماره ۱ مدل مفهومی پژوهش بر مبنای مؤلفه‌های سند رهنمودهای توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا را نشان می‌دهد:

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

تحلیل اسناد با توجه به اهداف پژوهش، با ابزار سیاه‌وارسی و به روش تحلیل محتوای کیفی مقوله‌ای و هدایت‌شده با تکیه بر تکنیک گال^۱ به انجام رسید. روش تحلیل محتوای کیفی مقوله‌ای و هدایت‌شده یکی از روش‌های تحقیق در تفسیر ذهنی-محتوایی داده‌های متنی از

1. Gal

طریق فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدگذاری، مضمون‌سازی و یا طراحی الگو است (گال، بورگ و گال^۱، ۱۳۹۳). در این روش می‌توان مجموعه‌ای از اسناد یا متون را استخراج و طبقه‌بندی کرد (باب الحوائجی، ۱۳۸۱). تکنیک گال قابلیت‌های تحلیلی مناسبی برای تحلیل محتوای اسناد و متون دارد. در این روش، پژوهشگر ضمن لحاظ دیدگاه‌های خود در کدگذاری، برحسب نیاز با بهره‌گیری از ساختار معنایی، داده‌ها را تفسیر می‌کند. از این رو در این روش، مشارکت و تفسیر محقق نیز بخشی از فرآیند تحقیق محسوب می‌شود (گال، بورگ و گال، ۱۳۹۳). بر این اساس این تکنیک در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

در این پژوهش، واحد تحلیل، اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بود و واحد ثبت، شامل: عبارت‌ها، گزاره‌ها و کلمات مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی، که به‌نوعی می‌توانستند دربرگیرنده مضامین و مفاهیم مرتبط با رهنمودهای ایفلا برای سواد اطلاعاتی باشند. پس از تعیین اسناد، شناسایی و کدگذاری گویه‌های مرتبط با مهارت‌های سواد اطلاعاتی از محتوای اسناد مذکور انجام شد. تحلیل محتوای اسناد با استفاده از نسخه^۲ ۱۰ نرم‌افزار ان‌ویو^۲ و به روش چارچوبی (بهادری و زابلی، ۱۳۹۴) طی پنج مرحله انجام شد. در مرحله نخست، اسناد یادشده مورد مطالعه دقیق قرار گرفت و تمامی مضامین و گزاره‌هایی که به‌نظر می‌رسید می‌توان از آنها مفاهیمی مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی استنتاج کرد در قالب مضمون، مشخص شدند. در مرحله دوم هر یک از مضامین و گزاره‌های گردآوری‌شده در مرحله اول، برای قرار گرفتن در هر یک از مقوله‌ها نشانه‌گذاری شدند. در مرحله سوم با انجام مقوله‌بندی مناسب سعی شد تا هر مقوله نماینده یک متغیر مجزا باشد که با اهداف پژوهش در ارتباط بود. در مرحله چهارم مقوله‌ها با کدگذاری باز دسته‌بندی شدند. در کدگذاری باز، تمام داده‌ها بدون اینکه هیچ اولوی نسبت به یکدیگر داشته باشند تحلیل و در چند مقوله دسته‌بندی شدند؛ و در نهایت در مرحله آخر، داده‌ها، با توجه به هدف‌های پژوهش، پردازش و نتایج حاصله تفسیر شدند. جهت کسب قابلیت اطمینان در کدگذاری، از سه نفر از صاحب‌نظران حوزه پژوهش (سواد اطلاعاتی) خواسته شد تا بر مبنای روش بررسی همکار^۳ به‌طور جداگانه اقدام به کدگذاری مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در برخی از اسناد مورد پژوهش نمایند. پس از انجام این فرآیند و با اصلاح برخی از تضادهای بین کدگذاری پژوهشگران با صاحب‌نظران، نسخه نهائی کدها، تأیید شد.

1. Gal, Borg & Gal

2. Nvivo

3. Peer check

یافته‌ها

به‌منظور نیل به هدف پژوهش، طبق آنچه در روش پژوهش گفته شد، پس از تحلیل و کدگذاری کلیه گزاره‌های مرتبط با مفاهیم و مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، در مجموع ۴۴ مضمون، شناسایی شدند که در جدول شماره ۲ ارائه شده است:

جدول ۲. مضامین و مقوله‌های فرعی و اصلی حاصل از تحلیل محتوا و کدگذاری اسناد

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مضامین
آموزش سواد اطلاعاتی	رسمیت بخشی به آموزش سواد اطلاعاتی	مشارکت در آموزش رسمی، سواد اطلاعاتی عنصر اصلی در برنامه‌های آموزشی و تربیتی، سواد اطلاعاتی در توانمندسازی افراد در تولید محتوا، رشد مهارت‌های اطلاع‌یابی، تولید محتوای اطلاعاتی توسط افراد، تعامل با نهادهای آموزشی، آموزش، آموزش و فراگیری غیررسمی، آموزش کارکنان، آموزش فردی و خودآموزی، آموزش رسمی در تمام سطوح اطلاعات، آموزش سواد اطلاعاتی در دوره‌های ضمن خدمت کارکنان ادارات، آگاهی‌بخشی به عموم جامعه
سواد اطلاعاتی و پژوهش	توجه به سواد اطلاعاتی در ارتقاء پژوهش	دسترسی به منابع اطلاعاتی، مشارکت در تولید علم، پژوهش، فراگیری تأمین نیاز اطلاعاتی، تأمین منابع برای حضور در چرخه دانش، فعالیت‌های پژوهشی - آموزشی، پژوهش و تحقیق، حرکت در مسیر جامعه پژوهش‌محور، پژوهش در بهبود وضعیت سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای، پژوهش
سواد اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای	ادغام مفاهیم سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای	فناوری‌های اطلاعاتی، سواد فناوری، سواد رایانه‌ای و اینترنتی، روزآمدسازی استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی، روزآمدی اطلاعات، مهارت بهره‌مندی از فناوری‌های روز، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، استفاده از رایانه و اینترنت، فناوری‌های جدید از جمله RFID
سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام‌العمر	توجه به سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای در یادگیری مادام‌العمر	دانش‌آموختگی مادام‌العمر، راهبرد توسعه دانایی‌محور، توسعه دانش‌بنیان، توسعه دانایی‌محور، بنیان و توسعه دانایی، آموزش مادام‌العمر در کتابخانه‌های عمومی، آموزش مادام‌العمر، یادگیری مادام‌العمر، توسعه مبتنی بر دانایی
سواد اطلاعاتی و کارآفرینی و اشتغال	سواد اطلاعاتی در جهت ارتقاء اشتغال و کارآفرینی	مهارت‌های بهبود کسب و کار، سواد اطلاعاتی و ایجاد ظرفیت‌های کارآفرینی در گروه‌های محروم، سواد اطلاعاتی در توسعه سازمان‌های دانش‌محور و نیازمند به منابع، ایجاد ظرفیت‌های کارآفرینی با فراگیری به سواد اطلاعاتی، اقتصاد دانش‌بنیان

مضامین حاصل از یافته‌های جدول شماره ۲ بر مبنای مدل مفهومی پژوهش در پنج مقوله اصلی: آموزش سواد اطلاعاتی، پژوهش بر مبنای سواد اطلاعاتی، سواد رسانه‌ای بر پایه فناوری‌ها، سواد اطلاعاتی در کارآفرینی، اشتغال و یادگیری مادام‌العمر دسته‌بندی شدند. میزان فراوانی و دسته‌بندی مضامین پس از مقوله‌بندی با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی ایفلا، در جدول شماره ۳ نشان داده شده است:

جدول ۳. فراوانی مضامین سواد اطلاعاتی در اسناد نهاد بر اساس مقوله‌های ایفلا

مقوله‌های سواد اطلاعاتی ایفلا	آموزش	پژوهش	سواد رسانه‌ای	یادگیری مادام‌العمر	کارآفرینی
مضامین سواد اطلاعاتی در اسناد	۱۲	۱۰	۷	۱۰	۵
درصد فراوانی	۲۶	۲۳	۱۷	۲۲	۱۱

همان‌گونه که یافته‌های جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، مضامین مرتبط با آموزش سواد اطلاعاتی با فراوانی ۱۲ بیشترین توجه را در میان اسناد مورد بررسی دارد و مضامین مرتبط با نقش سواد اطلاعاتی در کارآفرینی و اشتغال، با پنج مورد فراوانی، کمترین جایگاه را در میان مقوله‌های سواد اطلاعاتی دارد. نمودار شماره ۲ مقایسه اسناد را از لحاظ میزان پوشش مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی نشان می‌دهد:

نمودار ۲. اسناد به لحاظ میزان پوشش مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی

نتایج حاصل از رتبه‌بندی اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از لحاظ میزان پوشش مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی، همان‌گونه که در نمودار شماره دو ملاحظه می‌شود، نشان می‌دهد که سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان یزد بیش از سایر اسناد مورد مطالعه، به مفاهیم و مضامین مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی پرداخته و از این لحاظ حائز بیشترین ارتباط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی ایفلا است. همچنین طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور و سند نهضت مطالعه مفید با داشتن تنها یک مضمون مرتبط کمترین ارتباط را با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی ایفلا داشتند.

جدول شماره ۴، ضمن جمع‌بندی یافته‌های نمودار شماره ۲ و ۳، نتایج حاصل از میزان رخداد کمی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد و همچنین میزان تطبیق مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی درج‌شده در این اسناد را با رهنمود توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا را نشان می‌دهد:

جدول ۴. میزان رخداد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد

مؤلفه‌های توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا					اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی
یادگیری مادام‌العمر	کارآفرینی و اشتغال	سواد رسانه‌ای و فناوری	آموزش پژوهش	آموزش	
۷	۴	۳	۰	۵	سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی
۱	۰	۱	۵	۱	سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
۱	۱	۱	۱	۲	سند توسعه کتابخانه‌های عمومی
۰	۰	۱	۱	۲	طرح جامع توسعه کتابخانه‌های عمومی کشور
۰	۰	۰	۱	۱	قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور
۰	۰	۱	۱	۰	سند سیاست‌ها و شاخص‌های سال خواندن
۰	۰	۰	۰	۱	سند نهضت مطالعه مفید
۱	۰	۰	۰	۰	طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور
۱۰	۵	۷	۱۰	۱۲	جمع

نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان یزد از میان مقوله‌های سواد اطلاعاتی، بیشترین توجه را به مقوله یادگیری مادام‌العمر داشته حال آنکه در این سند هیچ توجهی به مقوله پژوهش نشده است. مقوله‌های کارآفرینی - اشتغال و سواد رسانه‌ای و فناوری هم در میانه این ترتیب جای دارند.

در سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به مقوله پژوهش توجه نسبتاً خوبی شده است حال آنکه به سایر مقوله‌ها توجه چندانی نشده است. توجه به همه مقوله‌های سواد اطلاعاتی در طرح جامع توسعه کتابخانه‌های عمومی کشور، قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور، سند سیاست‌ها و شاخص‌های سال خواندن، سند نهضت مطالعه مفید، طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور، در حد ناچیز و اندک است.

نتایج حاصل از تحلیل و مقایسه یافته‌های جدول شماره ۵ حاکی از این است که اگرچه هر یک از مضامین استخراج شده از اسناد، از لحاظ ماهیت توانسته‌اند در یکی از پنج مقوله رهنمودهای توسعه سواد اطلاعاتی ایفای جای بگیرند، اما این بدان معنی نیست که این مضامین در همه اسناد مفهوم کاملاً یکسان داشته‌اند. به بیان دیگر مضمون آموزش سواد اطلاعاتی که پرسامدترین مضمون این مطالعه است در برخی از اسناد برای آموزش سواد اطلاعاتی برای نیروی انسانی کتابخانه‌ها و در برخی دیگر برای مهارت‌آموزی جامعه مخاطب در نظر گرفته شده است و یا در برخی از اسناد به آموزش رسمی و در برخی دیگر به آموزش غیررسمی تفکیک شده است. این یافته در مورد مضامین مرتبط با مقوله پژوهش نیز صادق است. مضامین مرتبط با این مقوله در اسناد مختلف با تعابیر متفاوتی چون: حضور در چرخه دانش، تولید علم، اشاعه دانش و غیره تعریف شده است. این اختلاف نسبی در مورد مضامینی که در مقوله سواد رسانه‌ای دسته‌بندی شده‌اند نیز به چشم می‌خورد و مضامین مرتبط با این مقوله، با تعابیر مختلفی چون سواد فناوری، سواد دیجیتال، سواد رایانه‌ای، سواد اینترنتی تعریف شده‌اند.

جدول ۵. خلاصه مضامین مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی به تنکیکی آساند

مؤلفه‌های توسعه سواد اطلاعاتی ایفلا						آساند نهاد
یادگیری مادام‌العمر	کار آفرینی و اشتغال	سواد رسانه‌ای و فناوری	پژوهش	آموزش	کتابخانه‌های عمومی	
آموزش مادام‌العمر، دانیش آموختگی مادام‌العمر، آموزش مادام‌العمر و شناسایی نیازهای اطلاعاتی مردم، توجه به آموزش مادام‌العمر، یادگیری مادام‌العمر، توسعه آموزش دانایی‌محور	توجه به اقتصاد دانیش بنیان، کار آفرینی آموزش مادام‌العمر در اقتصاد دانایی‌محور، ایجاد ظرفیت‌های کار آفرینی	تمرکز بر تسلط به کتاب‌خوانی آنلاین و دیجیتال، تولید محتوای دیجیتال، فناوری‌های RFID، جمله از جمله	پژوهش محور، یادگیری در راستای تولید علم، ارتقا تعاملات فکری و عملی، نوآوری و خلاقیت، بهره‌گیری از اندیشمندان	حمایت از آموزش فردی و خودآموزی، آگاهی‌بخشی به عامه مردم، آموزش به روز نگه‌داشتن اطلاعات مردم، برگزاری کلاس‌های آموزشی در کتابخانه‌ها، بالابردن جذابیت روش‌های آموزشی و یادگیری	سند برنامه ۵ ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی	
در خدمت آموزش مادام‌العمر	--	پیشرو در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعاتی		تعامل با نهاد‌های آموزشی و آموزش مادام‌العمر	سند چشم انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	

موانع‌های توسعه سواد اطلاعاتی ایلات						
کتابخانه‌های عمومی	آسناد نهاد	آموزش	پژوهش	سواد رسانه‌ای و فناوری	کارآفرینی و اشتغال	یادگیری مادام‌العمر
کتابخانه‌های عمومی سند توسعه کتابخانه‌های عمومی	تعامل با نهاد‌های آموزشی، گنجاندن درس سواد اطلاعاتی در آموزش ضمن خدمت کارکنان و به‌عنوان شرط گزینش در دستگاه‌های دولتی	ارتقاء تعاملات فکری و علمی در راستای تولید علم و حضور در چرخه دانش	درک و تأمین نیازهای اطلاعاتی در جهت انجام فعالیت‌های مربوطه	بهره‌مندی از فناوری‌های روز	تعامل با کارخانه‌های صنایع و مؤسسات غیردولتی	کتابخانه عمومی در خدمت آموزش مادام‌العمر افراد جامعه
قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور	ضمی از آموزشی برای برآورده ساختن نیاز اطلاعاتی	توجه به نیازهای پژوهشی	نیازهای فناوری‌های نوین	--	--	--

مؤلفه‌های توسعه سواد اطلاعاتی ایپلا					
آموزش	پژوهش	سواد رسانه‌ای و فناوری	کارآفرینی و اشتغال	یادگیری مادام‌العمر	آسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی
پژوهشگاه علوم رئال جان مطالعات فرهنگی	پژوهش به‌صورت ناظر بر فعالیت‌های دیگر کتابخانه	توجه به زیرساخت‌های فناوری	---	---	سند سیاست‌ها و شاخص‌های سال خوداندان
طراحی و استقرار معماری جدید کتابخانه‌های عمومی در راستای آموزش مادام‌العمر	---	---	---	---	سند نهضت مطالعه مفید
---	---	---	---	سواد برای همه اقشار جامعه و همه دوره‌های زمانی	طرح، بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگی عمومی کل کشور

کامل‌ترین همپوشانی میان مضامین و مقوله‌های این مطالعه را می‌توان در مقوله یادگیری مادام‌العمر مشاهده کرد. این مضمون ضمن داشتن دومین فراوانی در میان مضامین مستخرج از اسناد، به دلیل داشتن ماهیت کلیدواژه‌ای در بیشتر اسناد با مفهوم یکسان و عیناً با همین عبارت به کار رفته است. در میان مضامین مرتبط با کارآفرینی و اشتغال نیز علی‌رغم وجود کمترین تعداد مضامین (پنج مضمون)، همگرایی نسبتاً یکدستی با مقوله اصلی در اسناد مشاهده می‌شود؛ بنابراین بیشترین همپوشانی میان مقوله‌های این مطالعه در مضامین مرتبط با کارآفرینی - اشتغال و یادگیری مادام‌العمر به چشم می‌خورد.

نتیجه‌گیری

کتابخانه‌های عمومی به مثابه یک دانشگاه عمومی و یکی از مراکز مهم و قابل‌اعتماد و از مجاری مهم و پرکاربرد ارائه دانش و اطلاعات به شمار می‌روند. از این رو نقش این کتابخانه‌ها به عنوان یکی از زیرساخت‌های جامعه اطلاعاتی و سیستم خودآموز سواد اطلاعاتی، بسیار پراهمیت است و تسلط کاربران این کتابخانه‌ها به مهارت‌های سواد اطلاعاتی به منظور شناخت صحیح و بازیابی کارآمد منابع موثق و معتبر و همچنین ایجاد زمینه فراگیری مادام‌العمر، ضرورتی مهم و جدی قلمداد می‌شود.

در سند توسعه کتابخانه‌های عمومی، آرمان این کتابخانه‌ها این گونه تشریح می‌شود: «به امید آن روز که هر مخاطب در تمام طول زندگی به عنوان عضو یادگیرنده و مولد کتابخانه از خدمات و منابع کتابخانه‌های جذاب، بانشاط و امن در ایران بهره‌گیرد و نیل به دانش‌پایگی جامعه را با مطالعه مفید محقق سازد» (سند توسعه کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی، بر مبنای سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی در افق ایران ۱۴۰۴، ۱۳۹۳). «این سند و اسناد مشابه دیگر، گویای این است که اگر تعاریف متعارفی که از اهداف کتابخانه‌های عمومی، ارائه شده را با تعاریف گوناگونی که از سواد اطلاعاتی ارائه شده است را در یک راستا تبیین نموده و اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی، سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، سند توسعه کتابخانه‌های عمومی، طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور) هم مدنظر قرار گیرد؛

همگرایی مشترکی در نقطه «یادگیری مادام‌العمر و مشارکت در آموزش» مشاهده می‌شود. مفاهیم یادگیری مادام‌العمر و عبارت دانش‌پایگی جامعه به مفهوم جامعه دانایی محور اشاره دارند که لازمه هر دوی آن‌ها، سواد اطلاعاتی است» (قاسمی، ۱۳۹۲).

با مطالعه اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌عنوان اسناد معتبر و رسمی و بیان‌کننده خط‌مشی کتابخانه‌های عمومی مشخص می‌شود که این نهاد نقش سواد اطلاعاتی را با گنجانیدن مفاهیمی چون یادگیری مادام‌العمر تا حدی در ارکان اسناد مربوطه، پذیرفته است. به‌عنوان مثال در پرسش پنجم سند طرح جامع توسعه کتابخانه‌های عمومی کشور (بند مربوط به خدمات عمومی) به مؤلفه‌های تأمین نیازهای اطلاعاتی جامعه و آموزش فراگیر و غیررسمی پرداخته شده است. همچنین در مؤلفه‌های دوم به‌طور خاص و در مؤلفه‌های اول، سوم و یازدهم سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی نیز به‌طور ضمنی، به مباحث مرتبط با سواد اطلاعاتی (مشارکت در آموزش مادام‌العمر، ارتقاء مهارت‌ها و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعاتی) اشاره شده است؛ اما با این حال در یک نگاه کلی به مجموع اسناد مورد بررسی، مشاهده می‌شود که این موضوع با توجه به اهمیت و نقش سازنده مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در توانمندسازی مخاطبان کتابخانه‌های عمومی کشور، چندان روشن و کافی نبوده و به نقش حیاتی سایر مهارت‌ها و مؤلفه‌های پنج‌گانه سواد اطلاعاتی مندرج در رهنمود ایفلا، آن‌گونه که باید، توجه نشده است، به‌گونه‌ای که به دلیل عدم اشاره مستقیم در بیشتر این اسناد، برای یافتن ردپایی از مضامین مذکور، ناگزیر می‌بایست به تأویل و تفسیر متوسل شد. این یافته هم‌راستا با نتایج پژوهش باب‌الحوائجی و عینی (۱۳۸۷)، مبنی بر پایین بودن مقوله‌های مرتبط با استانداردهای سواد اطلاعاتی در مطالعه سند ملی چشم‌انداز بیست‌ساله آموزش و پرورش است.

نتایج حاصل در خصوص جایگاه برنامه‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور، برخلاف یافته‌های پژوهش جولین^۱ (۲۰۰۸) و دارابی (۱۳۹۰)، و هم‌راستا با نتایج مطالعات چادوری^۲، اسلام و اسلام (۲۰۱۲)، کینگوری^۳ (۲۰۱۶)، زارع و همکاران، (۱۳۹۲)؛ تاجداران، کربلا آقایی کامران و عاملی (۱۳۹۲) نشان داد که کتابخانه‌های عمومی ایران با توجه به کارآیی و رسالتی که برای آنها متصور است، هنوز به جایگاه درخوری در برنامه‌های توسعه

1. Julien 2. Chaudhuri 3. Kingori

سواد اطلاعاتی نرسیده‌اند. از این رو علی‌رغم توجه نسبی به مفاهیم سواد اطلاعاتی به‌نظر می‌رسد که به بیشتر مقوله‌های سواد اطلاعاتی مندرج در رهنمودهای ایفلا و دیگر سوادهای زیرمجموعه سواد اطلاعاتی و مباحث نوظهور و وابسته به فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، توجهی نشده است و همان‌طور که در جدول یافته‌ها نشان داده شد، به نقش سواد اطلاعاتی در پژوهش در: سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی، سند نهضت مطالعه مفید و طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور و یا نقش سواد رسانه‌ای مبتنی بر فناوری‌های نوظهور در: سند نهضت مطالعه مفید و طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور، پرداخته نشده است. همچنین به مؤلفه سواد کارآفرینی و اشتغال در: سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، طرح جامع توسعه کتابخانه‌های عمومی کشور، قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور، سند سیاست‌ها و شاخص‌های سال خواندن، سند نهضت مطالعه مفید و به‌طور کلی مفاهیم فراسواد و نظایر آن، به‌عنوان شاخص‌های رشد در اسناد کتابخانه‌های عمومی اشاره چندان واضح و روشنی نشده است. از این رو انتظار بر این است که این مهم، فراتر از اشاره‌های تلویحی و بیشتر از بعد عملیاتی، مورد توجه واقع شود تا از این طریق بتوان تا حد قابل توجهی در جایگاه‌بخشی و تحقق فرادستی و فراگیری مهارت‌های نوین سواد اطلاعاتی در میان مخاطبان کتابخانه‌های عمومی و به تبع آن بخش قابل توجه افراد جامعه و رفع خلاءهای نشان داده شده در پژوهش‌های تاجداران، کربلا آقایی کامران و عاملی (۱۳۹۲)؛ زارع و همکاران (۱۳۹۲)، و فرخاری (۱۳۹۵)؛ و غیره، مؤثر واقع شد.

در سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴ یکی از ارزش‌ها و اهداف مهم این کتابخانه‌ها، مشارکت و استمراربخشی به یادگیری مادام‌العمر برشمرد شده است (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹). از آنجا که سواد اطلاعاتی هم‌ماهیتاً در مهیا نمودن افراد برای یادگیری تمام عمر تأکید دارد، لذا کتابخانه‌های عمومی با مهم برشمردن نقش سواد اطلاعاتی می‌توانند تا حد قابل توجهی به این هدف متعالی دست‌یافته و به‌عنوان یکی از مراکز یادگیری سواد اطلاعاتی ایفاگر نقشی شایسته داشته باشند.

یافته‌های حاصل از این پژوهش هم‌راستا با نتایج پژوهش جهانی و محمداسماعیل (۲۰۰۹) نشان داد که همان‌طور که توسعه سواد اطلاعاتی در دانشگاه‌های ایران نیازمند بازبینی انتقادی

در برنامه‌های آموزش عالی کشور است، این ضرورت در کتابخانه‌های عمومی نیز قابل اهمیت و برنامه‌ریزی است. از این رو نتایج حاصل از این مطالعه ضمن ارائه وضعیت مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد مذکور؛ می‌تواند در بازنگری‌های اسناد مربوطه نیز مؤثر واقع شده و زمینه ایجاد قابلیت‌های مؤثر و ظرفیت‌های ملی، مالی و قانونی جدید را برای کتابخانه‌های عمومی در ارائه، مشارکت و استمرار بخشی به آموزش‌های غیررسمی، با مدنظر قرار دادن انواع سوادها، نوپدید برخاسته از سواد اطلاعاتی، فراهم آورد. این یافته هم‌راستا با نتایج مطالعه دلاوگا (۲۰۱۴) نشان می‌دهد بدون مصوبات قانونی و برنامه‌ریزی‌های راهبردی و مطالعات زیربنایی و توجه منظم اصحاب تدوین اسناد و صاحب‌نظران حوزه‌های مربوطه، امکان‌پذیر نخواهد بود. باید در نظر داشت که تلاش در جهت پیاده‌سازی سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی مستلزم ممارست و توجه مسئولان در سطح کلان و تدوین سیاست‌های ملی در اسناد بالادستی مربوطه است. همچنین این مسئله بر اساس نتایج پژوهش چادوری، اسلام و اسلام (۲۰۱۲) نیازمند برنامه‌ریزی، اجرا و همکاری تمام نهاد‌های مرتبط با این حوزه و توجه ویژه به فراهم‌آوری زیرساخت‌ها، امکانات و تجهیزات، نیروی انسانی و بودجه است. از این رو ضروری است تا با برنامه‌ریزی دقیق و حساب‌شده، به حرکت در جهت نیل به جامعه اطلاعاتی مولد و پویا، با افرادی برخوردار از سواد اطلاعاتی بالا و بهره‌مند از یادگیری مادام‌العمر پرداخت. نتایج چنین توجهی می‌تواند در ارتقای سرانه مطالعه در کشور، افزایش بهره‌وری از منابع و امکانات کتابخانه‌ای و تربیت نسل باسواد اطلاعاتی یاری رسانده و در نهایت در سودبخشی بیش‌ازپیش کتابخانه‌های مذکور و رفع دغدغه‌های بسیاری از این دست، تا حد قابل توجهی، مؤثر واقع شود. این پژوهش اولین پژوهش انجام گرفته در حوزه سواد اطلاعاتی در میان اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور است. در ادامه این حرکت، پیشنهاد می‌شود مطالعه در خصوص مقوله‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با مهارت‌های سواد اطلاعاتی در ابعاد وسیع‌تر و با مطالعه هم‌زمان بر دیگر اسناد مرتبط با سواد اطلاعاتی و دستنامه‌های معتبر بین‌المللی و چارچوب‌های جدید سواد اطلاعاتی نیز صورت پذیرد. بهره‌گیری از جمع‌بندی نتایج حاصل از چنین پژوهش‌هایی می‌تواند در گنجانده شدن مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در بازنگری‌های اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و همچنین تدوین برنامه‌های ارتقاءدهنده مهارت‌های سواد اطلاعاتی برای مخاطبان کتابخانه‌های عمومی، مؤثر واقع شود.

تشکر و قدردانی

نویسندگان مقاله، مراتب سپاس و قدردانی خود را از مسئولان محترم اداره کل برنامه‌ریزی و گروه استاندارد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، به پاس همکاری ارزشمندشان در انجام این پژوهش و همچنین از داوران محترمی که در عین گمنامی با نظرات ارزشمندشان به غنای این پژوهش افزودند؛ ابراز می‌دارند.

- این پژوهش با حمایت اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان سیستان و بلوچستان اجرا شده است.

منابع

- ابوالقاسم، سمانه (۱۳۹۶). میزان سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان تهران و ارائه راهکارهایی جهت بهبود وضعیت آنها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهراء، تهران.
- احمدی، مهناز؛ شریف، عاطفه و نوکریزی، محسن (۱۳۹۵). از استانداردهای سواد اطلاعاتی تا چارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی ۲۰۱۶. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۶ (۲) ۹۷-۱۱۹.
- اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی (۱۳۹۳). سند توسعه کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی، بر مبنای سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی در افق ایران ۱۴۰۴. بجنورد: اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی.
- اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان یزد (۱۳۹۱). سند برنامه پنج‌ساله راهبردی اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان یزد. بازیابی شده در تاریخ ۱۸ آذر ۱۳۹۶ از: <http://6/item/k2/component/php.index/181.159.185.85>
- باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۱). تحلیل محتوا. در: دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۱. ویرایش عباس حری، ص. ۶۲۰-۶۲۳. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- باب‌الحوائجی، فهیمه و عینی، اکرم (۱۳۸۸). تحلیل محتوای میزان به کارگیری استانداردهای سواد اطلاعاتی در دو ساحت تربیت سند ملی چشم‌انداز بیست‌ساله آموزش و پرورش (ساحت فرهنگی - هنری و ساحت علمی- فناوری). فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۲ (۴)، ۱۶۳-۱۸۳.
- بهادری، محمدکریم؛ زابلی، روح‌الله (۱۳۹۴). روش تحقیق جامع در مدیریت سلامت. ویرایش مریم یعقوبی. تهران: انتشارات رسانه تخصصی.
- پورصالحی، نسترن؛ زندیان، فاطمه؛ فهیم‌نیا، فاطمه (۱۳۹۰). مطالعه مقایسه‌ای تأثیر آموزش سواد اطلاعاتی توسط «کتابدار» و «معلم» بر ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستان‌های هوشمند دخترانه شهر تهران. تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، ۴۵ (۵۸)، ۱۳-۲۳.
- پورصالحی، نسترن؛ فهیم‌نیا، فاطمه؛ بازرگان، عباس؛ ناخدا، مریم (۱۳۹۵). در باب چستی سواد اطلاعاتی در مدارس: مطالعه موردی درس فارسی پایه چهارم ابتدایی. تعامل انسان و اطلاعات، ۳ (۴)، ۱۲-۲۵.

- پورصالحی، نسترن (۱۳۹۶). تحلیل شیوه‌های آموزش سواد اطلاعاتی در پایه‌های چهارم تا ششم دبستان‌های منتخب شهر تهران. پایان‌نامه دکتري علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران. تاجداران، منصور؛ کربلاآقایی کامران، معصومه و عاملی، سبیکه (۱۳۹۲). نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان نیشابور در افزایش سواد اطلاعاتی شهروندان. *دانش‌شناسی*، ۲(۶)، ۳۹-۵۴.
- تفرشی، شکوه و انگورج تقوی، معصومه (۱۳۸۷). بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تهران. *دانش‌شناسی*، ۱(۳)، ۲۹-۳۸.
- توصیه‌های سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای ایفلا (۱۳۸۲). بازیابی شده در تاریخ ۱ آذر ۱۳۹۶ از: <http://fa.irunesco.org/>
- چارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی (۱۳۹۵). بازیابی شده در تاریخ ۵ آذر ۱۳۹۶ از: <http://iraninfolit.persianblog.ir/post/24/>
- حیدری همت‌آبادی، زهرا؛ موسی‌پور، نعمت‌ا. و حری، عباس (۱۳۸۶). نظام برنامه‌ریزی درسی متناسب با توسعه سواد اطلاعاتی. *مطالعات برنامه درسی*، ۱۳(۲۶)، ۲۹-۴۸.
- دارابی، فاطمه (۱۳۹۰). بررسی توانمندی‌های کتابخانه‌های عمومی استان لرستان در فراهم‌آوری ابزارها و زمینه‌های توسعه سواد اطلاعاتی از دیدگاه دانشجویان عضو این کتابخانه‌ها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، همدان.
- دلبری، سهیلا؛ موسوی، فریبا و قاسمی، علی حسین (۱۳۹۳). منابع آینده کتابخانه‌های عمومی با تأکید بر روند فناوری در راستای خط‌مشی سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور. مشهد: همایش آینده‌پژوهشی کتابخانه‌های عمومی ایران. بازیابی شده در تاریخ ۱۸ آذر ۱۳۹۶ از: <http://www.lisna.ir/Report/15268>
- زارع، فاطمه؛ طاهری، شعبان؛ سیاح، منصوره و صدری‌فرد، عصمت (۱۳۹۲). بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه سواد اطلاعاتی مخاطبین استان خراسان شمالی. طرح پژوهشی مصوب نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. بازیابی شده در تاریخ ۱۸ آذر ۱۳۹۶ از: <https://ganj.irandoc.ac.ir/articles/712889>
- رئیس، زهره (۱۳۹۰). نقش کتابخانه‌های عمومی بر سواد اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی دانشگاه یزد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، قم.
- سالاری، محمود و حسن‌آبادی، ابوالفضل (۱۳۹۳). شناسایی و تحلیل پیش‌نیازهای دستیابی به مهارت سواد اطلاعاتی. ارائه شده در همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها. مشهد، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- بازیابی شده در تاریخ ۲۱ آذر ۱۳۹۶ از: https://www.civilica.com/Paper-UEILLIC01-UEILLIC01_006.html
- شورای فرهنگ عمومی کشور (۱۳۹۲). طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کل کشور. تهران: موسسه انتشارات کتاب‌نشر.

صفوی، زینب و محبوب، سیامک (۱۳۹۱). سنجش اثر سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی بر شاخص‌های عملکرد کتابخانه‌ای. مورد مطالعه کتابخانه‌های عمومی شهر تهران. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۵ (۲)، ۲۲۵-۲۴۱.

طباطبایی، ناهید (۱۳۷۸). بررسی مفهوم سواد اطلاعاتی (تحلیل محتوای مقالات نشریات). فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۱۰ (۳)، ۶۸-۹۳.

عبداللهی، معصومه؛ جوکار، عبدالرسول (۱۳۹۳). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۰ (۴)، ۷۷۱-۷۸۷.

عرب هاشمی، ملیحه؛ سیف نراقی، مریم و نادری، عزت‌ا... (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی نظام آموزش و پرورش ایران. تفکر و کودک، ۷ (۱)، ۵۵-۸۱.

علیزاده، مجید (۱۳۹۲). سنجش سواد اطلاعاتی کاربران و میزان آموزش سواد اطلاعاتی از سوی کتابداران کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در استان البرز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، کرج.

عینی، اکرم (۱۳۹۴). سواد اطلاعاتی در مراکز یادگیری مدرسه. ویرایش فهیمه باب‌الحوائجی. تهران: وزارت آموزش و پرورش، معاونت پرورشی، مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.

عینی، اکرم (۱۳۸۷). طرح توسعه آموزش سواد اطلاعاتی در سند ملی چشم‌انداز بیست‌ساله آموزش و پرورش و ارائه الگویی جهت تحقق اهداف سواد اطلاعاتی. پایان‌نامه دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.

فتاحی، رحمت‌ا... (۱۳۸۳). سواد اطلاعاتی و بهسازی رفتار اطلاع‌یابی پژوهشگران ضرورت ادغام سواد اطلاعاتی در فرایند پژوهش و تولید دانش. ارائه‌شده در همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی. بازیابی شده در تاریخ ۲۱ آذر ۱۳۹۶ از:

https://www.civilica.com/Paper-UEILLIC01-UEILLIC01_008.html

فرخاری، فاطمه (۱۳۹۵). آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی. ارائه‌شده در نخستین کنفرانس بین‌المللی و دومین کنفرانس ملی هزاره سوم و علوم انسانی. شیراز: مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران (متانا). بازیابی شده در تاریخ ۲۰ آذر ۱۳۹۶ از:

https://www.civilica.com/Paper-NCTMH02-NCTMH02_045.html

قاسمی، علی حسین (۱۳۸۵). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و انطباق آن با استانداردهای سواد اطلاعاتی ACRL و چهار سند توسعه ملی. پایان‌نامه دکترای تخصصی، دانشگاه فردوسی، مشهد.

قاسمی، علی حسین (۱۳۹۲). *رد پای سواد اطلاعاتی در اسناد کلان توسعه کشور*. بازیابی شده در تاریخ ۱۹ آذر ۱۳۹۶ از:

<http://iraninfolit.persianblog.ir/post>

کیخا، بتول؛ تهمتن، ایمان و محمدی، محمدحسن (۱۳۸۹). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی زابل. *مجله علمی پژوهشی رستمینه دانشگاه علوم پزشکی زابل*، ۲ (۳) ۲۰-۳۳.

کیخا، بتول (۱۳۹۳). تأثیر سطح دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بر مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان پزشکی. *فصلنامه علوم پزشکی و مراقبت‌های بهداشتی درمانی (صدر)*، ۳ (۱)، ۶۵-۷۶.
گال، مردیت؛ بورگ، والتر و گال، جویس (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی. ترجمه خسرو باقری و همکاران. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۳). *قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور*. مصوبه جلسه مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۱۷ مجلس در اجرای اصل یکصد و بیست و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

مفیدی، فرحناز (۱۳۸۸). *بررسی سواد اطلاعاتی اعضای هیئت علمی مؤسسه آموزش عالی علمی-کاربردی صنعت آب و برق*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان.

مقدس‌زاده، حسن (۱۳۸۵). *بررسی میزان سواد اطلاعاتی اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.

موسوی چلک، افشین (۱۳۸۳). لزوم آموزش ارزیابی کیفیت منابع اینترنتی به کتابداران و استفاده‌کنندگان به‌منزله بخشی از برنامه ارتقای سواد اطلاعاتی. ارائه شده در همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی. بازیابی شده در تاریخ ۲۰ آذر ۱۳۹۶ از:

http://www.civilica.com/Paper-UEILLIC01-UEILLIC01_029.html

نظری، مریم (۱۳۸۵). *سواد اطلاعاتی*. تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.

نظری، مریم (۱۳۹۲). گسست دانشی در پژوهش‌های مولد چگونه رصد می‌شود؟ پیشنهاد ترسیم دو نقشه: نقشه دانش و نقشه پژوهش. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۴۷ (۱)، ۲۷-۴۸.

نوروزی، یعقوب و درم‌نثاری، مهدی (۱۳۹۳). بررسی کیفیت خدمات کتابخانه‌های عمومی از طریق مدل تحلیل شکاف مبتنی بر دیدگاه کاربران: مطالعه موردی کتابخانه‌های عمومی مستقر در شهر تبریز. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۰ (۴) ۶۸۵-۷۰۷.

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۹). تبیین مؤلفه‌های چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی ایران در افق ۱۴۰۴. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.

- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۹۵). سند سیاست‌ها و شاخص‌های برنامه‌ای سال ۱۳۹۵ (سال خواندن). تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۹۰). مجموعه دستورالعمل‌های اداره کتابخانه‌های عمومی. تهران: کتاب نشر.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۱). طرح جامع توسعه کتابخانه‌های عمومی کشور. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۹). سند نهضت مطالعه مفید. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
بازیابی شده در تاریخ ۱۸ آذر ۱۳۹۶ از: [www.http://:gilanpl.ir/portal/home](http://www.gilanpl.ir/portal/home)

Reference

- Chadori, S.; Islam, S. & Islam, A. (2012). Information Literacy Education at the Central Public Library in Dhaka, Bangladesh. *International Journal of Information Science and Information Management*, 1 (2), 23- 44.
- De la Vega, A. (2014). Information Literacy and Public Libraries in Peru :An Approach to Its Study. *In European Conference on Information Literacy* ,622-633.
- Demasson, A., Partridge, H., & Bruce, C. (2010). How do public librarians constitute information literacy?. *Journal of Librarianship and Information Science*, DOI 0961000617726126.
- Eve, J. de Groot, M. & Schmidt, A .M. (2007). Supporting lifelong learning in public libraries across Europe .*Library Review*, 56 (5), 393-406.
- IFLA (2006). *Guidelines on Information Literacy for lifelong learning*. Retrieved August 18 ,2017 from: [https://:www.ifla.org/publications/guidelines-on-information-literacy-for-lifelong-learning](https://www.ifla.org/publications/guidelines-on-information-literacy-for-lifelong-learning)
- Jahani S. & Mohamed Ismail, S. (2009). ICT Literacy of Iranian University Faculty Members: Challenges and Perspectives... *Journal of Management and Planning in Educational Systems*, 1(2), 83-95.
- Julien, H. & Hoffman, C. (2008). Information Literacy Training in Canada's Public Libraries. *The Library Quarterly*, 78(1), 19-41.
- Keshavarz, H.; Esmailie Givi, M.; Vafaeian, A.; et al. (2017), Information Literacy Self-efficacy Dimensions of Post Graduate Students: Validating a Persian Version Scale .*Libri*, 67(1), 75-86.
- Kingori, G.; Njiraine, D. & Maina, S. (2016). Implementation of Information Literacy Programmes in Public Libraries. *Library Hi Tech News*, 33(2), 17-22.
- Lai, H.J. (2011). Information Literacy Training in Public Libraries: A Case from Canada .*Educational Technology & Society*, 14 (2), 81–88.
- O'Brien, T. & Russell, P. (2014). The Irish 'Working Group on Information Literacy'—Edging towards a National Policy. *The International Information & Library Review*, 44(1) 1-7.
- Ponjuan, G. (2010). Guiding Principles for the Preparation of a National Information Literacy Program. *The International Information & Library Review*, 42(2), 91-97.

Yılmaz, B. & Soylu, D. (2014). The role of public libraries in information literacy in Turkey: a study of a provincial public library .In European Conference on Information Literacy. Springer, Cham .642-651.

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

کیخا، بتول؛ کیانی خوزستانی، حسن و غائبی، امیر (۱۳۹۷). سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۴ (۳)، ۴۳۵-۴۱۱.

